

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕЛІГІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ

КЛЕМЕШИН О.К.

Україна, м. Запоріжжя, Українська асоціація релігійної свободи

Рівень міжконфесійного протистояння в Запорізькій області і в Україні в цілому можна схарактеризувати як такий, що не передбачає якихось серйозних викликів і для Запорізької області, і для України в цілому. Ситуація є задовільною. Інша справа – взаємини між православними деномінаціями, всередині протестантської спільноти, УГКЦ, іудеїв, мусульман та інших, де є і конфлікти і протистояння і про це пишуть і говорять багато в Україні. В цьому сенсі я не хочу «відбирати чужий хліб». Запорізька область за останні 10 років демонструє взаємоповажне і рівноправне ставлення до представників різних конфесій і влади один до одного. За ці роки у нас проведено 4 Всеукраїнських науково-практичних конференції на тему «Толерантність у міжконфесійних відносинах», десятки круглих столів, засідань Філософського клубу в Запорізькій державній інженерній академії, спільних зібрань представників різних конфесій просто неба з приводу державних свят, спільних молебнів на честь жалоби щодо жертв голодомору, політичних репресій тощо. На жаль, ця діяльність на протязі 2 років практично згорнута. З приводу окремих фактів міжконфесійного протистояння можна тільки посміхнутися. Наприклад, інтерв'ю з дітками на презентації дитячої творчості на базі Запорізької єпархії УПЦ про Бога, православну віру тощо одна з дівчинок, відповідаючи на питання: «Як вони підвищують рівень богословської культури?» пояснила, що священники єпархії розповідають їм про віру в Господа і про те, чим католики відрізняються від православних. Ще один показовий приклад. Під час в засідання круглого столу в Запорізькому обласному інституті післядипломної педагогічної освіти, що проходив у форматі телемосту із Саратовським державним університетом на тему «Ідентичність народів Росії і України: політико-освітній вимір» до участі в дискусії були запрошені науковці, державні службовці, релігійні експерти і лише один представник церкви - архієпископ Запорізький і Мелітопольський УПЦ (МП) Лука. Владика акцентував увагу присутніх на головному чинникові ідентичності братніх народів – православ'ї, підкреслюючи спільні негативні тенденції, що проявляються у святкуванні «чужорідних» свят, а саме, язичницьких і католицьких, в першу чергу Дня святого Валентина. Я подумав: за 10 років у нас змінився третій правлячий архієрей, а таке відчуття, що в УПЦ крутиться вся та ж «стара платівка» для

пошуку ворогів, а не наведення ладу у власній домівці. Цікаво, яку загрозу бачать православні священики з боку місцевих католиків? Звернемося до статистики. Як в Україні, так і в Запорізькій області процентне відношення православних організацій всіх деномінацій складає 50-51%. Римо- і греко-католики в Запорізькій області складають менше 2%. При цьому, думаю нашим читачам буде цікаво те, що протестанти в Україні складають – 18 %, а в Запорізькій області - 39 %. Дані по кількості священиків ще цікавіші. Приблизно з 1000 священнослужителів в області близько 600 – протестанти і 360 – православні. Тому вважаю, що не треба множити міфи і створювати загрози.

Разом з цим, важливими питаннями релігійного середовища є перспектива об'єднання православних церков України та екуменізм. Перше, об'єднання православних церков в сучасній Україні – утопія. Нездійсненна мрія окремих політиків, які розглядають це питання в контексті централізації влади в одних руках чи окремої групи осіб. Особливо яскраво це було помітно в часи президентства В.А. Ющенка. Варто нагадати, що ще в 2002 році під час візиту в Запоріжжя Предстоятеля УПЦ КП Патріарха Філарета ми з колегами поставили йому це питання. Він коротко відповів: «...при мені це не можливо...». Думається, що представники інших православних деномінацій такої ж думки.

Друге, стосовно УПЦ і РПЦ питання постає складніше (на цій темі зламано багато пір'я) і боротьба в самому запалі. Мій погляд на ці спроби виключно песимістичний. Ось чому. Це питання повинне вирішуватися не тільки на церковному, але й міждержавному рівні. У Росії і України політичні вектори різні, і розвиток їх має різні швидкості. І в РПЦ, і в УПЦ не має єдиної думки і розуміння: а) навіщо це потрібно? б) яким чином це зробити? Москву зрозуміти можна. У протистоянні з Варфоломієм I їй потрібна найбільша церква і для цього всі засоби згодяться. А чи потрібно це Києву? Інший аспект. Ще в 2005 році колишній (нинішній) Президент РФ В.В.Путін схилив тодішніх предстоятелів РПЦ і РПЦЗ Алексія II і митрополита Лавра до підписання угоди про євхаристійне єднання «церков-сестер». В 2007 році така угода була підписана, однак вона: а) виявилася нерівноправною для РПЦЗ (наприклад, Патріарха обирають за згодою РПЦ) і б) цей процес призвів до розколу в РПЦЗ і до великого невдоволення в частині єпископату і священства в РПЦ. До речі, обидва, і Лавр і Алексій II залишили цей світ, і свої церкви зі старими та новими проблемами. Якщо врахувати серйозні розбіжності і нерівноправність у політичних, економічних, фінансових питаннях України і Росії і те, що у В.В.Путіна після виборів з'явилася маса

більш серйозних і важливих проблем, думаю, що такого об'єднання не відбудеться. Та й український народ за ці роки став іншим. Дружба демократичної України і майже тоталітарної Росії мало ймовірна по всім напрямкам. Третє, моє особисте відношення до екуменізму неоднозначне. Принципово я за діалог між конфесіями і співробітництво в сфері, наприклад, соціального служіння, питань війни і миру, укріплення дружби народів і т.ін. І ми це демонстрували в Запорізькій області останні 10 років. Однак, я вважаю, що це повинне відбуватися без втручання влади, і тим більш без політизації процесу. Будь-яке нав'язування в цій делікатній сфері неприйнятне. І останнє. Для мене важливіше, щоб церкви навели порядок у себе вдома, а вже потім думали про те, як дружити з сусідами.

Нинішнє становище релігійного середовища в Україні в різних конфесіях на фоні перманентних виборів, інших подій в політиці є напруженим і настороженим з боку віруючих. Пояснюється це рядом причин. По-перше, з політичної точки зору не справдилися очікування переважної частини віруючих і керівників релігійних організацій на те, що влада нарешті «повернеться до них обличчям і почує кожного». Не отримали вони ні реальних гарантій, ні реальної підтримки на рівні ставлення до них, більш сприятливого режиму фінансової підтримки у вигляді зниження платні за комунальні послуги, повернення культових споруд, виділення земельних ділянок під будівництво цих споруд. Цьому сприяє погіршення політичної атмосфери в країні, і особливо, приклад «сусідів», де громадянські свободи, а в їх числі і віросповідання, мають певні обмеження. По-друге, внутрішня конфліктність, що зростає в більшості релігійних конфесій останні роки (візьміть хоча б процеси в УПЦ, УПЦ КП, УАПЦ, УГКЦ та ін.) не додає оптимізму на швидке і сприятливе вирішення проблем.

Конституція України і релігійне законодавство гарантують і рівноправне ставлення до всіх віруючих і вказує на те, що держава повинна сприяти гармонійному розвитку релігійної спільноти. З формальної точки зору тут немає з чим сперечатися. Все, що стосується свободи віросповідання і забезпечення прав церков і безпосередньо віруючих і в Конституції України, і в Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» прописано чудово (якщо порівнювати з аналогічними документами хоча б в країнах колишнього СРСР). Не випадково згаданий Закон вважається в світі найбільш ліберальним і придатним для демократичного суспільства. Проблема в практиці застосування цього закону. Наведу, можливо, не дуже вдале порівняння. «Сталінська» Конституція 1936 року була надзвичайно демократичною для свого часу і повинна була забезпечити основні громадянські права своїх громадян, однак ми з

історії знаємо, як вона була реалізована і країна заплатила за це десятками мільйонів життів своїх громадян. Так і реальне виконання нашого законодавства про свободу совісті далеке від досконалості. Біда в тому, що вона значною мірою страждає від надмірної політизації суспільства і заангажованості чиновників, від яких власне і залежить його виконання. Один приклад на підтвердження цієї тези. Під час правління Президента В.А.Ющенка в Рівненській області голова ОДА Червоній призначив на посаду начальника підрозділу у справах релігій чинного священика УПЦ КП. Одразу почали підписувати розпорядження про почергове користування релігійними організаціями УПЦ КП храмів, що належали УПЦ. До чого це призвело – широко відомо; ці храми почали силоміць захоплювати прибічники Київського Патріархату. Найцікавіше полягає в тому, що ця процедура передбачена ст.17 абзац 3 вищезазначеного Закону, однак там є важлива примітка «за взаємним погодженням релігійних організацій». В результаті жорсткий конфлікт, протистояння простих людей – громадян України. Цікавим є те, що 2 роки тому і в Запоріжжі намагалися повторити призначення на подібну посаду священика УПЦ. Слава Богу, вистачило розуму і у влади, і у священика.

На державному рівні (міністерств і відомств) цю функцію сьогодні виконує Міністерство культури. На місцевому – обласні державні адміністрації, саме там існують відповідні підрозділи. Загалом, ситуація з державним органом, що регулює дуже делікатні питання релігійного життя держави, є прямим відображення політики держави в цій сфері. Тільки за останні 10 років колишній Держкомнацрелігій відчув декілька реорганізацій і ліквідацій виключно з кон'юктурних міркувань, що призвело до значних втрат у реалізації державної політики у сфері релігій. Саме тому зростає роль недержавних, громадських структур, якою є Українська асоціація релігійної свободи. Сьогодні це ще не правозахисна організація в традиційному розумінні, але якщо справи в нашій державі із свободою совісті підуть аналогічно до того, як вони йдуть в країнах СНД, все може бути. В цьому році Президент України В.Ф. Янукович доручив Міністерству культури розробити і подати на розгляд Верховної Ради новий проект Закону про свободу совісті (як одна з вимог Європейського Союзу). Якщо до його розробки не будуть залучені фахівці Інституту філософії НАН України, Інституту релігійної свободи, мої колеги з УАРС, УАР – можу уявити який це буде закон і «під кого він буде написаний».

Перспективи розвитку релігійної спільноти в Україні в найближчі роки. По-перше, за роки незалежності релігійна спільнота в Україні завдяки демократизації,

укріпленню загальногромадянських свобод, в тому числі і свободи совісті, неймовірно зросла і чисельно, і по релігійним напрямкам. Хто міг 20 років тому подумати, що в Україні буде більше 50 різних конфесій, напрямків і течій. В той же час, останніми роками стали гостро проявлятися відцентрові процеси і відвертий сепаратизм. З'явилося яскраво виражене намагання релігійних організацій до автономії, незалежності від єпархій, центрів, об'єднань. Це пов'язане з намаганням бути і фінансово незалежними. І відійти від зайвого організаційного нагляду, іноді від контролю за іншою діяльністю, оскільки державний контроль за цим практично відсутній. Іноді це відбувається з міжособистісних стосунків. Дух свободи і потяг до незалежності є відповіддю на свавілля правлячих архієреїв, керівників об'єднань, центрів, навіть окремих священиків. Про це свідчить велика кількість зареєстрованих незалежних релігійних громад. Цікавим є такий феномен: канонічно і духовно громада підпорядковується ієрархії, але у фінансово-господарській діяльності декларує себе як незалежна. Думаю це явище буде прогресувати, якщо держава не виробить більш жорсткого (в плані реєстрації) підходу реєстраційних органів або політичний режим взагалі в країні не стане жорсткішим. Але це інша історія. Мої наступні думки пов'язані і з цим. По-друге, ми добре пам'ятаємо історію, яка свідчить про те, що нічого нового і вічного в світі немає. Все колись було: і репресії, і гоніння на церкви і цілі релігії. Так ось наступна тенденція, яку я хотів би підкреслити – це ймовірний перехід значної частини віруючих і священства у «домові церкви». Власне цей процес ми спостерігаємо вже сьогодні. В запорізькій області немає жодної мечеті (одна будується в м. Мелітополі), однак мусульмани регулярно збираються в приватних будинках, орендованих приміщеннях. Те ж можна сказати і про іудеїв (2 синагоги в Запоріжжі і Мелітополі проблему для ортодоксів не вирішують). Не говорячи вже про прогресивних і месіанських іудеїв. Переважна частина протестантів так же збираються в орендованих будинках і приватних квартирах. Навіть православні: УПЦ КП, УАПЦ, ПЦ за рідким виключенням (храмів одиниці) моляться не в традиційних церквах, а пристосованих приміщеннях. До мене часто звертаються представники різних конфесій за рекомендаціями: як їм вчиняти з приміщеннями, які вони планують використовувати під свої зібрання? У них (особливо протестантів) є певні припущення, що все майно, передане в колективну власність, може бути реквізоване на користь держави, як це було в недавній історії. Тому все частіше ці споруди оформлюються на приватних осіб (візьміть Зали Царства у свідків Іегови. Майже всі вони оформлені як приватна власність). Це і зрозуміло. Збудовані вони на немалі кошти з-за кордону і

жодний інвестор своїми грошима ризикувати не хоче. В Запоріжжі є Свято Андріївський кафедральний собор УПЦ, який вже багато років належить відомому підприємству Мотор-Січ і досі не переданий єпархії, а також, навпроти міськради будується Свято Володимирська церква, яка належить приватному підприємцю. В Західній Європі собори вже продаються, навіть під готелі і ресторани. Є і інший бік питання. Чому віруючі (особливо православні) менше стали ходити до церкви? Дуже все комерціалізовано: і народження, і смерть стали дивовижним чином коштувати немислимо дорого. Нестриманість, байдужість і прямий диктат батюшок і служительниць церков - «церковних відьом» (за визначенням А. Кураєва – відомого російського богослова) не створюють для віруючого комфорт в храмі і він надає перевагу: нехай в маленьку церкву, але до «свого, душевного» священика. Посилилася конкуренція між церквами, і, відповідно, зросла роль особистості священнослужителя у спілкуванні з віруючими. Наостанок, в суспільстві споживання, в яке ми поступово занурюємося все більш питомої ваги набувають питання асортименту, ціни і якості. Можливо комусь це здаватиметься блюзнірством, але багато людей, що приходять сьогодні до церкви, розглядають її як маркет, де вони хочуть отримати гідний рівень послуг за свої гроші. Політичний аспект, тобто посилення тоталітаризму і жорсткого обмеження загальногромадянських свобод, в тому числі і свободи віросповідання (що яскраво бачимо на прикладі Білорусі) є предметом розгляду в іншій публікації. Мій прогноз щодо розвитку Церкви - це шлях до катакомбних церков, хоча, можливо, Господь нас від цього вбереже.